

K počátkům slavistické výuky Přínos Purkyňův

Jarmil Pelikán (Brno)

V souvislosti s rozvojem vědeckého bádání o slovanských národech, jejich historii, jazycích, literaturách a nejrůznějších projevech jejich duchovního života v druhé polovině 18. a na počátku 19. století vystávala stále výrazněji nejen potřeba systematizace narůstajícího množství poznatků, jejich syntetického pojetí a začlenění do obecného souhrnu poznání v oblasti společenských věd, ale také nutnost uplatnění slavistiky v tehdejší vysokoškolské výuce. Tato potřeba byla pochopitelně pocíťována především ve slovanských zemích, ale projevovala se i v některých dalších evropských státech. Z počátku to byli v prvé řadě němečtí osvícenští vědci, kteří projevovali soustavnější zájem o východní Evropu, zvláště o carské Rusko a jeho dějiny. Svými pracemi a výměnou vědeckých poznatků s badateli slovanskými tak vedle nich přispívali ke konstitování slavistiky.¹

Zásluhou předních učenců vytvářela se postupně centra slavistického bádání při tehdejších vědeckých společnostech, archívech, knihovnách, tvůrčích sdruženích, časopisech, almanáších a sbornících (Slavín, Slovanka, Hromádkova příloha Prvotiny pěkných umění, Ulej V. G. Anastaseviče apod.), někdy k nim docházelo z podnětů a s podporou vzdělaných mecenášů (N. P. Rumjancev, Jablonowští, Czartoryští, Ossolinští aj.).

1 K objasňování této problematiky po dřívějších edicích korespondence našich a zahraničních slavistů v posledních desetiletích podstatně přispěly publikace: Rösel, H.: *Dokumente zur Geschichte der Slawistik in Deutschland*, Berlin 1957, a *Beiträge zur Geschichte der Slawistik*, Berlin, 1964, v nejnovější době pak zvláště Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia, Bratislava 1978; Šimeček, Z.: *Výuka slovanských jazyků a slavistická studia v období českého národního obrození*, in: *Slovanské historické studie* XII, 1979, 209 – 245; Kudělka, M.: *O pojetí slavistiky. Vývoj představ o jejím předmětu a podstatě*, Praha 1984 a *Práce z dějin slavistiky I – XI*, Praha 1970 – 1988, Univerzita Karlova. V těchto pracích je uvedena další obsáhlá bibliografie předmětu.

Vedle pražského centra, vzniklého kolem Josefa Dobrovského a jeho žáků, měla v tomto směru značný význam ruská střediska vědeckého a kulturního života (po Petru I., M. V. Lomonosovovi, N. V. Tatiščevovi, N. M. Karamzinovi a dalších obraceli ke slovanským zemím, jejich historii a kultuře, svou pozornost členové Ruské akademie, založené v r. 1783, dále Rumjancevův kroužek² s význačným slavistickým badatelem A. Ch. Vostokovem, různá „obščestva“, sdružení ctitelů národních dějin a písemnosti apod.). V Tartu (tehdejší Dorpat) se soustavněji pracovalo k širšímu chápání slavistické problematiky profesor ruského jazyka a literatury A. S. Kajsarov. Na polském území vyvíjela v tomto směru rozsáhlou činnost Varšavská učená společnost (Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk), dále univerzity v Krakově a ve Vilni i nově vznikající univerzita varšavská, kde tomuto zaměření patronovali J. Lelwel a S. B. Linde, autor znamenitého Slovníku polského jazyka. Ten byl v čilém vědeckém styku s Dobrovským, podobně jako vratslavský a později krakovský profesor J. S. Bandtkie. Rovněž na Balkáně po Paisijově Slave-nobulharských dějinách (1762) a Rajicově Dějinách různých slovanských národů (1794 – 1795) vzrůstalo slovanské uvědomění a snaha po zkoumání společné problematiky, která se sporadicky projevovala již dříve. Ve Vídni ze slovanských vědců získal významnou pozici B. Kopitar.

Postupně byla slavistická problematika včleňována do univerzitních přednášek o řeči a literatuře jednotlivých slovanských národů. Praktické zřetele si vynutily v některých duchovních seminářích, středních, vysokých a vojenských školách lektorská cvičení ze slovanských jazyků, která někde nabývala srovnávacího charakteru. Dály se však i pokusy o zavedení slavistiky jako vysokoškolského oboru a o zřízení stolic slavistiky na univerzitách (jejich názvy byly různé; stolice církevněslovanského jazyka a literatury, katedra slovanské filologie, katedra slovanské slovesnosti, katedra slovanských jazyků a literatur apod.). Četné pokusy o otevření katedry na vídeňské univerzitě (J. V. Zlobický, F. K. Alter, B. Kopitar, J. N. Hromádko)³ nevedly k cíli pro odmítavý postoj vídeňské vlády, ač právě ve Vídni a v Praze byli k dispozici dobře připravení odborníci dané oblasti.

2 S N. P. Rumjancevem, P. I. Keppenem a A. S. Šiškovem udržoval bližší kontakt kašubský vlastenec K. C. Mrongowiusz, jazykovědec a obránce autochtonního polského a kašubského obyvatelstva na baltském Pomorí.

3 Šimeček, Z.: op. cit. 225.

V r. 1811 vznikla v Moskvě první slavistická katedra, vedená M. T. Kačenovským.⁴ A. S. Myl'nikov kromě krátkodobě trvajících moskevského pokusu uvádí rovněž varšavský z r. 1817, charkovský z r. 1818 a plán na zřízení slavistických kateder na všech ruských univerzitách,⁵ který ve dvacátých letech vznikl v okruhu činnosti konzervativního slavjanofila A. S. Šiškova. Ten dlouhá léta projevoval laický zájem o slavistická studia, vystupňovaný po r. 1813, kdy se po Napoleonově porážce dostal s ruskými vojsky do západní Evropy a cestou se seznámil s Dobrovským a dalšími slavisty. Po návratu se stal prezidentem Ruské akademie, členem státní rady a v r. 1824 ministrem národní osvěty. Od r. 1818 usiloval o zřízení Slovanské knihovny při Ruské akademii, zval do Ruska slovanské učence a od r. 1826 se snažil zřídit katedry slovanských jazyků a literatur na ruských univerzitách. Sám neznal blíže slavistickou problematiku, měl však k dispozici archeologa, etnografa, statistika a bibliografa P. I. Keppena, redaktora Bibliografických listů. Na plánované katedry hodlali povolat V. Hanku, P. J. Šafaříka a F. Palackého. B. Kopitar radil počítat na zamýšlené katedry spíše s vlastními odborníky.⁶ V Petrohradě se tedy více zaměřovali na přípravu domácích učitelů a jejich vysílání za vzděláním do zahraničí, především do Prahy. Projekt na zavedení slavistických oborů na ruské univerzity zatím realizován nebyl, tím více, že si carská vláda byla vědoma slovanských zájmů děkabristů a složitých politických souvislostí spojených s touto vědní disciplínou. Šiškov se po svém odchodu z ministerstva v r. 1828 orientoval v první řadě na zřízení Slovanské knihovny v rámci Ruské akademie, kde bylo v r. 1829 rozhodnuto pozvat na místa knihovníků Hanku, Šafaříka a Čelakovského. Keppen

-
- 4 Myl'nikov, A. S.: K voprosu o putjach i osobennostjach formirovanija slavjanovedenija v Rossii, in: Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia, op. cit., 305; Kudělka, M.: O pojetí slavistiky, op. cit. 52. V témže roce začal vycházet Ulej V. G. Anastaseviče, věnovaný hlavně polské kultuře, a na krakovské univerzitě zahájil výuku J. S. Bandtkie, přednášející vedle bibliografie také „slovanskou jazykovědu“.
 - 5 Myl'nikov, A. S.: op. cit. 305; T. Žabski uvádí, že „přes několikere pokusy“ ve Vilně a ve Varšavě se zde katedru slavistiky nepodařilo otevřít (Žabski, T.: František Ladislav Čelakovský na katedrze slawistyki we Wroclawiu, Acta Universitatis Wratislaviensis 30, Prace Literackie VI, Wrocław 1964, 159). V. A. Francev napsal, že ve Varšavě byla v r. 1817 „zřízena stolice slovanských nářečí, nepochybně přispěním Lindeho“ (Francev, V. A.: Začátky slavistických studií na Rusi a v Polsku, Atheneum I, 1922 – 2, 1 – 3, 73).
 - 6 Vacek, J.: Pokus o založení slovanské knihovny v Petrohradě v 1. 1818 – 1833, in: 50 let Slovanské knihovny v Praze, Praha 1976, 8.

jim též oznámil, že se znovu uvažuje o zřízení katedry slovanských jazyků a literatur na petrohradské univerzitě, na níž by mohl jeden z nich být jmenován profesorem. Zároveň je prosil, aby vyhledávali další kandidáty pro zamýšlené katedry slavistiky na ostatních ruských univerzitách. Vyjednávání však nebralo konce. Ruská akademie se v té době zajímala také o slovník slovanských jazyků a etymologický slovník, přičemž spolupracovala na Lindeho a české učence.⁷

Nejvýznamnější kandidát na místo profesora i knihovníka v Petrohradě P. J. Šafařík v dopise J. E. Purkyňovi z Nového Sadu do Vratislavi dne 14. června 1830 oznamoval, že z ohledu na manželčinu nemoc se pro Petrohrad nemůže rozhodnout, neboť by jí severské podnebí uškodilo. V témže dopise se Šafařík dotazoval na pravdivost informace o zřizování katedry slavistiky v Berlíně, na kterou měl být povolán.⁸

Purkyně, který si záhy získal vynikající vědeckou pozici ve Vratislavi i v Berlíně, tam totiž sondoval situaci a připravoval půdu pro zřizování kateder slavistiky v Prusku, kde v tomto směru byly v té době okolnosti příznivější nežli v metternichovském Rakousku. Konkrétní situace v pruském záboru polského území, zvláště v Poznaňsku, si vynucovala povolování polštiny do nižších stupňů škol a do kostelů, tedy si vyžadovala i příslušné vzdělávání učitelů, duchovních a úředníků. Rozhodné kroky ke zřízení katedry slavistiky byly učiněny ve Vratislavi, kde byli pro tuto myšlenku získáni profesori E. T. Gaupp a J. F. Wachler.

7 Literatura česká devatenáctého století, I, 2. vyd., Praha 1911, 768; Urbańczyk, S.: Samuel Bogumil Linde, in: *Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*, op. cit. 364 – 365.

8 Dopisy Pavla Josefa Šafaříka J. E. Purkyňovi, *Slovanský sborník* VI, 1887, 45 – 46: „Kustos cís. dvorní bibliotheky ve Vídni, pan Kopitar, byl tak laskav sdělití se mnou před nějakým časem, že jste se, velevážený pane, v čase pobytu svého ve Vídni přátelsky zmínil, jakoby král. pruská universita v Berlíně, anebo spíše někteří její členové zamýšleli minulého roku mne za profesora tamtéž povolati. Povolání toto bylo by prý také ještě nyní možné. Jelikož nemám štěstí znáti některého z berlínských pánů profesorů, jest mi do jisté míry hádankou, jak se stalo, že universita ke mně - jmenovitě při tak značné vzdálenosti - zření své obrátila. K radě přátelsky mé osobě oddaného pana Kopitara obracím se tedy důvěrně k Vám s prosbou a dotazem v příčině objasnění záležitosti pro mne tak důležité. Která stolice prof. uprázdnila se vlastně a pro kterou mám být povolán? Jest již obsazena? Jest v případě, že není ještě obsazena naděje, že by volba na mne padla? Přiznávám se, že by mně působitiště na některé německé, jmenovitě pruské universitě nebylo proti mysli - i kdyby se to později uskutečniti mělo.“

Podobně jako Purkyně hovořil s Kopitarem ve Vídni v létě r. 1830 o této otázce rovněž slezský rodák (ze vsi Grawrony) právník E. T. Gaupp. Všichni tři viděli nejvhodnějšího kandidáta pro Vratislav v Šafaříkovi. Purkyňovo cílevědomé úsilí pomoci Šafaříkovi začalo tak nabývat konkrétnější podobu. Dobře věděl, v jakých svízelných podmínkách musí pracovat. Přispíval do fondu k jeho podpoře,⁹ recenzoval jeho práce, které uváděl v širší známost i ve svých slavistických statích a v písemném styku s vědeckými pracovníky v zahraničí. Byl rovněž prostředníkem mezi Šafaříkem a Herderovým stoupencem rektorem Wachlerem, který ovlivnil Šafaříkovy rané práce svým spisem *Handbuch der literarischen Cultur*. Přitom si však velmi vážil Šafaříkova díla *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, nazval je „klasickým“ a prohlásil, že on sám se musí učit od Šafaříka.¹⁰

Prof. Gaupp písemně projednával nezbytné formality spojené se zřízením vratislavské katedry slavistiky na jedné straně s berlínským ministerstvem (především s tajným rádou „Kulturministerium“ Johannem Schulzem a ministrem Karlem von Altensteinem) a na druhé straně s Šafaříkem. Jednání probíhalo poměrně hladce, neboť Šafařík neměl vysoké finanční požadavky a rektor i univerzitní rada návrh podporovali. Ministr Altenstein považoval zřízení slavistické stolice ve Vratislavi za žádoucí a pro jeho podporu si vyžádal ještě vyjádření Eduarda Flottwella, místodržícího Vellého knížectví poznaňského. Ten sice velmi energicky vystupoval proti národním požadavkům Poláků, ale podporoval hospodářský rozvoj ve své provincii, kde pro řádný chod státní administrativy potřeboval úředníky znalé polštiny. Z toho důvodu se nestavěl proti zřízení katedry slavistiky ve Vratislavi, kam odcházeli na studie uchazeči

-
- 9 Paul, K.: Pavel Josef Šafařík, Praha 1961, 76. Purkyňova recenze Šafaříkovy práce *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* vyšla v berlínském *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* v r. 1830, 431 – 446. V příloze k 13. číslu Květnů z r. 1838 uveřejnil Purkyně hlasy ruských recenzentů o Šafaříkových Slovanských starožitnostech (v německém překladu vyšlo v *Ost und West* 1838, příloha k č. 23, v srbocharvátském překladu v časopise *Danica ilirska* 1838, č. 29 a 32).
- 10 Dopisy Pavla Josefa Šafaříka J. E. Purkyňovi, Slovanský sborník 1887, 46; Murko, M.: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slawischen Romantik*, I, Graz 1897, 139; *Literatura česká devatenácté století II*, Praha 1903, 571 – 572; Paul, K.: J. E. Purkyně a P. J. Šafařík, in: Jan Ev. Purkyně 1787 – 1937, Praha 1937, 286 – 287; Rösel, H.: *Dokumente zur Geschichte der Slawistik in Deutschland*, op. cit. s. 8 a v řadě dalších prací.

z Poznańska, protože v Poznani samé pruská vláda zřízení univerzity nepovolila. (Poznaňští studenti směřovali často také do Berlína a do Královce.)

Proti návrhu na zřízení katedry slavistiky ve Vratislavi však se vši rozhodností a důsledně vystupoval prušácky smýšlející kurátor univerzity Neumann, který Purkyňovi od počátku jeho působení v dolnoslezské metropoli stavěl do cesty mnoho překážek. V tomto případě ve svých dopisech ministerstvu namítal, že je třeba vyřešit mnoho důležitějších otázek, na něž univerzita nemá prostředky. V té době univerzita neměla ani lektora polštiny. Poněvadž se jednání vleklo, prof. Gaupp znovu upozorňoval ministerstvo na možnost získání (a zároveň na nebezpečí ztráty) nevhodnějšího kandidáta, když se dozvěděl (zřejmě od Purkyně) o návrzích Ruské akademie, která chtěla Šafařika získat pro svou knihovnu, případně pro jednu z připravovaných kateder na ruských univerzitách. Zachovaná korespondence v této věci¹¹ svědčí o tom, že do posledního dopisu ministerstva z 21. července 1832 zástupci ministerstva i akademičtí funkcionáři vratislavské univerzity podporovali zřízení katedry slavistiky, zatímco kurátor Neumann neústupně trval na svém. Že pokročilé jednání nakonec k cíli nevedlo, k tomu kromě Neumannových obstrukcí nepochybně přispěly politické události,¹² především polské listopadové povstání 1830/1831, které mělo sice značný ohlas u německé liberálně a demokraticky smýšlející veřejnosti, avšak ve vládních kruzích vyvolávalo pochopitelné obavy a příslušná mocenská opatření, za nimiž stála i králova germanizační politika.

Purkyně však nikdy, ani v těch nejnepříznivějších podmínkách, neustával v úsilí o realizaci svého životního programu, v němž se neúnavná práce pro povznesení vlastního národa i všech slovanských národů nacházela na čelném místě. Bedlivě sledoval běh událostí, aby mohl v příhodnější chvíli znovu usilovat o pokračování jednání za účelem zřízení katedry slavistiky. Svědčí o tom i jeho dopis V. Hankovi z 19. prosince

11 Rösel, H.: op. cit. 96 n.

12 Srov. Purkyňův dopis F. Palackému z 16. března 1832: „...zdá se, že nynější politické nejistotné položení věc tuto přetrhlo aneb aspoň na příhodnější časy odložilo.“ (Jana Ev. Purkyně Korespondence I., vydal J. Jedlička, Praha 1920, 2). — V dopise Purkyňovi z 13. března 1832 zajímal se o možnost účasti na výuce slavistiky ve Vratislavi také A. Kucharski (Ruch Literacki 1931, 6, 177; Żabski, T.: František Ladislav Čelakovský na katedrze slawistyki we Wrocławiu, op. cit., 162; Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem. Zebrał i opracował J. W. Opatry, Wrocław 1969, 128).

1835, v němž informoval: „Před několika nedělemi zase v našem akademickém senátě rokováno bylo o přivolání Šafaříka (...) aby konečně tak dlouho očekávaná profesura literatury slovanské se obsadila.“¹³

Dříve nežli se opět vytvořila příznivá situace, nastaly podstatné změny v Purkyňově osobním životě. V krátké době ztratil obě dcerušky, matku i manželku a zůstal sám se dvěma malými syny. Svoje utrpení překonával ještě usilovnější prací badatelskou a učitelskou. Studentům polským a lužickosrbským vytvořil ve svém bytě příhodné studijní podmínky, dal jim k dispozici svou unikátní knihovnu, v nedělních besedách je učil česky a pomáhal jim poznávat kulturní dění ve slovanských zemích. Některým z nich, zvláště z násilně germanizovaného Slezska a Přímoří, scházelo ještě národní uvědomění a vlastenecká výchova. Opět jiní, převážně z Poznaňska, se zapojovali do konspiračního hnutí a zúčastnili se listopadového povstání. Purkyně po jejich návratu na univerzitu sledoval jejich snahu obnovit studentský spolkový život, ve dvacátých letech již dosti živý. Podpořil jej a v r. 1836 jim podnáhl založit na univerzitě Slovanské literární sdružení (Towarzystwo Literacko-Słowiańskie), „jehož jediným cílem má být studium slovanské literatury.“ Žádost o jeho povolení byla podána 3. května (ve výroční den památné ústavy, přijaté na varšavském sejmu 3. května 1791) a poprvé se sešlo v Purkyňově bytě 14. července (ve výroční den Velké francouzské revoluce). Vedení spolku a odpovědnost za jeho činnost vzal na sebe Purkyně a až do svého odchodu do Prahy v r. 1850 ho zastupoval před vedením univerzity, neohroženě bránil a ochraňoval při úředních a policejních zásazích. Neúnavně podněcoval jeho činnost a pomáhal překonávat občasná ochabnutí. Byl to vlastně průkopnický pokus o slavistický seminář, jemuž Purkyně vtiskl slovanofilský ráz. O slavistické problematice referoval nejčastěji sám. Hovořil o významných slovesných tvůrcích českých i jinოსlovanských, o písemnictví dávném i současném, seznamoval účastníky s nejnovějšími díly literárními i publikacemi vědeckými, vydanými v různých slovanských jazycích. Překládal literární díla, publicistické a vědecké práce a vedl k překladatelské činnosti také své svěřence. Významným překladatelským činem bylo Purkyňovo přebásnění a vydání výboru z tvorby F. Schillera, který byl oblíbeným básníkem nejen Purkyňovým, ale spo-

13 Dopis uveřejnil F. X. Halas, K podílu Jana Evangelisty Purkyně na českém národním obrození, *Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 1987, t. XXVII, fasc. 1, 202 – 203.

lečně s Mickiewiczem, Slowackým a Lelewelem byli vůdčími duchy celého vratislavského sdružení. S Purkyňovou pomocí vyšly překlady Čelakovského Ohlasu písní českých a Ohlasu písní ruských,¹⁴ Šafaříkových Slovanův starožitností a Slovanův národopisu¹⁵ do polštiny. Purkyň studentům navazoval spojení s redakcemi, obrozeneckými vlasteneckými institucemi i jednotlivými pracovníky, povzbuzoval je, aby podobně jako on uveřejňovali příspěvky o kulturním a vědeckém dění ve slovanských zemích.¹⁶ Purkyňův příklad a jím vytvořená tradice systematické a mnohostranné studijní činnosti daly sdružení trvalý základ. Za padesát let trvání spolku prošlo jeho výchovou kolem tisíce členů, zhruba stejný byl počet přednesených referátů, z nichž řada byla věnována slavistické problematice (týkaly se dějin slovanských národů, jejich jazyků, literatur, národopisu, folklóru, mytologie, práva, vědy, umění, překladatelských otázek apod.). Slovanův literární sdružení vychovalo mnoho slovesných tvůrců, vědců a význačných pracovníků různých oborů, kteří se trvale zapsali do polských kulturních dějin. Stala se živým slavistickým centrem, Purkyňův dům byl nazván „jedynym ogniskiem literatury slowiańskiej we Wrocławiu.“¹⁷

Podobně jako polským studentům zajišťoval Purkyň možnosti sebevzdělávání a národního uvědomování i pro studenty lužickosrbské a všestranně je podporoval i později v jejich obrozeneckých snahách (zvláště J. E. Smoler a J. P. Jordan mu mnoho vděčili za dlouholetou pomoc).¹⁸

-
- 14 Čelakovský, F. L.: *Odgłos pieśni czeskich*, Wrocław 1840 (přeložil A. Szukiewicz); F. L. Čelakovský, *Odgłos pieśni ruskich*, Poznaň 1844 (přeložil H. Szumann).
 - 15 Šafařík, P. J.: *Slowiańskie starozytności*, I-II, Poznaň 1842 – 1844 (přeložil H. N. Bonkowski); Šafařík, P. J.: *Slowiański narodopis*, Wrocław 1843 (přeložil P. Dahlmann).
 - 16 Srov. Magnuszewski, J.: *Sprawy slowiańskie na lamach poznańskiego „Tygodnika Literackiego“ (1838 – 1845)*, *Pamiętnik Slowiański* V, 1955 (vyd. 1957), 70 – 109; Kardyni-Pelikánová, K.: *Styky Jana E. Purkyňe s časopisy Tygodnik Literacki a Dennica-Jutrzenka*, *Stezský sborník* 60, 1962, 1, 78 – 89; též, *Nieznané listy Antoniego i Julii Woykowskich do J. E. Purkyňiego*, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 1964, D 11, 152 – 160; Zakrzewski, B.: *Sprawy śląskie w „Tygodniku Literackim“*, *Rocznik Wrocławski* II, 1959, 243 n.; též, *Tygodnik Literacki 1838 – 1845*, Warszawa 1964, 11 n.; Achremowicz, E., Żabski, T.; *Towarzystwo Literacko-Słowiańskie we Wrocławiu 1836 – 1886*, Ossolineum 1973.
 - 17 Magnuszewski, J.: *Sprawy slowiańskie na lamach poznańskiego „Tygodnika Literackiego“ (1838 – 1845)*, op. cit., 90.
 - 18 *Tamtéž*, 100; Páta, J.: *Jan Ev. Purkyňe a Lužičtí Srbové*, in: *Jan Ev. Purkyňe 1787*

Uveřejněná korespondence mezi českými obrozenci a četnými slovanskými vědci bohatě dokládá tuto Purkyňovu široce rozvětvenou a intenzivní mezislovanskou kulturní a vědeckou aktivitu. Proto se mohlo stát, že když se později znovu uvažovalo o kandidátu na slavistickou katedru ve Vratislavi, byl uváděn rovněž Purkyně, ač vlastním oborem a badatelským zaměřením nebyl filologem ani slavistou.

Dříve však nežli došlo k tomuto druhému jednání o zřízení slavistických kateder v Prusku, pokročily přípravy na ně také v jiných státech. Ju. I. Venelin vypracoval v r. 1834 pro moskevskou univerzitu návrh na slavistickou výuku a novým univerzitním řádem z r. 1835 se na ruských univerzitách zaváděly stolice „dějin a literatury slovanských nářečí“.¹⁹ Koncem třicátých a počátkem čtyřicátých let pobývala v Praze – po Keppenovi a Pogodinovi – řada dalších ruských učenců, především ti, kteří měli vést zřizované katedry v Petrohradu, Moskvě, Charkovu a Kazani: P. I. Preiss, O. M. Bodjanskij, I. I. Srezněvskij a V. I. Grigorovič. Zpravidla podnikali delší studijní cesty po slovanských zemích. V Polsku kde carská vláda po listopadovém povstání zrušila tři hlavní střediska slavistického bádání (Varšavskou společnost, varšavskou a vilenskou univerzitu), nemohl se uplatnit Andrzej Kucharski, který se v pověření ministerstva osvěty v letech 1825 – 1830 připravoval na vedení varšavské katedry.²⁰ Z dalších adeptů slavistiky největší naděje sliboval Wojciech Cybulski, který rovněž ve třicátých a čtyřicátých letech několikrát pobýval na studijních poutech v řadě slovanských zemí.²¹ Krystalizaci názorů na pojetí a zaměření výuky slavistiky podporovaly nové publikace, především základní práce Šafaříkovy, které byly záhy překládány do jiných jazyků.

– 1937, op. cit., 260 – 285; Petr, J.: Čelakovský a lužičtí Srbové, in: *Práce z dějin slavistiky XI*, 1988, 207 – 244.

- 19 Srov. např. V. A. Francev, *Začátky slavistických studií na Rusi a v Polsku*, op. cit., 72; Myl'nikov, A. S.: *K voprosu o putjach i osobennostjach formirovanija slavjanovedenija v Rossii*, op. cit., 306; Kudělka, M.: *O pojetí slavistiky*, op. cit. 52 n.
- 20 Při své návštěvě Vratislavi se 3. ledna 1826 zapsal jako „Professor Literarum Slavicarum in Univ. Litter. Regia Varsaviensi“ (Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem, op. cit., 130).
- 21 Srov. dopis P. J. Šafaříka J. E. Purkyňovi z 10. prosince 1838 (Jana Ev. Purkyně Korespondence I, op. cit., 37); Januszewski, B. W.: Wojciech Cybulski. Działalność polityczna, pedagogiczna i naukowa, Ossolineum 1974, 59 n.

V r. 1840 byla po dřívějších pokusech zřízena slavistická katedra na Collège de France v Paříži, na niž byl povolán Adam Mickiewicz. O její obsazení usilovali také Jihoslované.²² Třebaže zde nešlo o výuku slavistiky ve vlastním smyslu, měly Mickiewiczovy přednášky o slovanských literaturách velký ohlas a význam; pařížský příklad podněcoval snahy o zřízení slavistických stolic v dalších zemích.

Příznivější situace pro založení slavistického pracoviště ve Vratislavi vznikla na přelomu třicátých a čtyřicátých let. Kurátor univerzity Neumann již nežil, jeho nástupce F. W. Heinke měl více pochopení pro Purkyňovu činnost a nebyl tak protislovansky zaměřený. 7. června 1840 zemřel Friedrich Wilhelm III. a jeho syn Friedrich Wilhelm IV. přál vědám, zmírnil germanizační tlak a odvolal E. Flottwella, jehož zastoupil A. Radziwill. 15. ledna 1841 byl vydán dekret o zřízení kateder slavistiky na pruských univerzitách a o zavedení polštiny jako vyučovacího jazyka na některých poznaňských a slezských gymnáziích. Dekret byl svým způsobem odpovědí na polské stížnosti vůči pruské administrativě.²³²⁴ Král

-
- 22 Durković -Jakšić , L.: Jugoslovensko-polska saradnja 1772 – 1840, Novi Sad 1971, 198 n.; Januszewski, B. W.: Z badań nad początkami slawistyki i problemami mickiewiczologii. U wrocławskiej kolebki polonistyki naukowej, Ossolineum 1980.
- 23 Vystoupil s nimi např. poznaňský hrabě E. Raczynski dne 11. září 1840 v Královci v petici připravené pro nového krále (Žabski, T.: František Ladislav Čelakovský na katedře slawistyki we Wrocławiu, op. cit., 162; Januszewski, B. W.: Z badań nad początkami slawistyki i problemami mickiewiczologii, op. cit. 16 n.; viz též Purkyňův dopis A. J. Vrlátkovi z 2. května 1841, který uveřejnil F. X. Halas v Universitas 1987, 3, 28 – 29.
- 24 Jana Ev. Purkyně Korespondence I, op. cit., 43 n.; Rösel, H.: Dokumente zur Geschichte der Slawistik in Deutschland, op. cit., 124 n. Svě rozhodnutí zůstat v Praze vyjádřil Šafařík také v dopise M. P. Pogodinovi z 18. dubna 1841: „Nechci se od nejbližších krajanů svých, Čechů, odtrhnouti a nechci se dáti na novou dráhu nyní, kdy věk můj poněkud pokročil a sil mně patrně ubývá. Žijeme jen jednou na tomto světě, a kdo vždy znovu začíná, nebývá s ničím hotov. Odporučil jsem několik cizích i zdejších učenců, mezi těmito Čelakovského...“ (Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského II, 553, pozn. č. 1). Šafařík v dopise Gauppovi z 19. ledna 1841 jmenoval i Purkyně: „Sollte unser Freund, Hr. Prof. Purkynje, ein gründlicher Kenner der slawischen Hauptdialekte, nich geneigt seyn, diese Stelle zu übernehmen?“ Podobně se vyjádřil i kustod Královské knihovny v Berlíně J. Sybel v dopise ministru Eichhornovi ze dne 7. března 1841: „In Breslau ist bekanntlich der dortige Prof. Purkinje, ein gebornen Böhme, ein eifriger Pfleger der slawischen Literatur.“ (Rösel, H.: Dokumente..., 126, 140). Purkyně v dopise A. J. Vrlátkovi (viz poznámka č. 23) zaznamenal: „Mnozí také na mne mysleli. Hájil jsem se ale toho, znaje mou dosavadní nedůkladnost a nedokonalost v slovanské filologii“.

se svými ústupky umožňujícími rozvíjení kulturního života v matečském jazyce se snažil získávat loajální část obyvatelstva. Ministra Altensteina zastoupil energičtější J. A. F. Eichhorn, který již v prosinci 1840 oznámil Heinkemu úmysl založit katedru slavistiky ve Vratislavi. Vyjednáváním byl pověřen prof. Gaupp, nedávno předtím zvolený rektorem, který se již před deseti lety snažil získat Šafaříka pro Vratislav. I tentokrát se na něho po rozhovoru s Purkyněm obrátil jako na nejvhodnějšího kandidáta. Nazýval ho přítelem, prosil ho o konkrétní návrhy ke zřízení semináře a ujišťoval ho, že tentokrát jednání povede brzy k cíli. Šafaříkovo životní postavení se však mezitím zlepšilo, když v Praze získal možnost soustavnější badatelské práce. Ač Gauppův nový návrh s radostí uvítal, sám již z Prahy odjíždět nemínil. Odmítl i výhodné návrhy z Petrohradu a z Moskvy. Jako vhodného zástupce místo sebe proto v dopise Gauppovi z 19. ledna 1841 uvedl F. L. Čelakovského. Na základě toho vratislavská filozofická fakulta oznámila svému kurátorovi a jeho prostřednictvím berlínskému ministerstvu údaje o novém kandidátu, nepochybně získané od Purkyně. V dopise Purkyňovi z 23. února 1841 uvedl Šafařík ještě jména dalších vhodných kandidátů pro chystanou katedru: W. Cybulski, V. Hanka, J. P. Koubek, J. Kollár a A. Kucharski. Poznamenal, že pro Vratislav bude třeba do budoucnosti pamatovat na mladého Cybulského, který se v Praze vzdělával pod jeho vedením. Šafařík správně odhadoval důležitost důkladné znalosti polštiny pro působení ve slezské metropoli. Rovněž v odpovědi na dopis ministra Eichhorna, který mu po předběžném zjišťování okolností 28. února 1841 oficiálně nabídl profesuru, uvedl Šafařík vedle Čelakovského také Cybulského.²⁵

Vzhledem k tomu, že Šafařík mínil zůstat v Praze, orientoval se Purkyně na Čelakovského, zároveň si však přál, aby se Šafařík ještě rozmyslil buď pro Vratislav nebo pro Berlín, kde by pod jeho vedením dále pokračovala příprava Cybulského. Rovněž Cybulski vyslovil přání

25 Jak vyplývá z dopisu Šafaříka Purkyňovi z 18. března 1841 činil tak na výslovné přání Cybulského: „O Cybulském jsem se v onom psaní zvláště proto zmínil, poněvadž mne o to žádal, a já jsem ho zde v Praze hodného muže býtí s poznal. On by se zatím snad lépe hodil za pomocníka v seminarium.“ (Dopisy Pavla Josefa Šafaříka J. E. Purkyňovi, Slovanský sborník 1887, 386). Cybulski již 9. února a 8. března 1841 písemně prosil Purkyně, aby podporoval jeho kandidaturu (Korespondencja Polaków z Janem Evangelistą Purkyniem, op. cit., 51 n) a 12. února 1841 žádal ministra Eichhorna o docenturu slovanských jazyků a literatur v Berlíně nebo ve Vratislavi (Rösel, H.: Dokumente..., op. cit., 132 – 134).

pracovat společně se Šafaříkem. Obsazení obou stolic slovanskými vědci považoval Purkyně za velmi důležité.

Ministr Eichhorn se rozhodl pozvat Šafaříka do Berlína a 3. dubna 1841 napsal Purkyňovi, aby ho o tom uvědomil. Purkyně v dopise Šafaříkovi z 9. dubna citoval závažná místa z ministrova dopisu a podtrhl závažnost této Šafaříkovy cesty pro náležité stanovení koncepce a zahájení slavistických studií. Šafařík v odpovědi z 22. dubna oznámil Purkyňovi, že do Berlína pojede, ale až po 6. květnu (tj. po návratu svého nadřízeného, který ho musí uvolnit).

V Berlíně zatím tajný rada J. Schulze na základě informací a sugescí získaných především z Vratislavi od Purkyně a Gauppa připravoval materiály pro jednání se Šafaříkem. Všem záleželo na tom, aby Šafaříka jako nejvhodnějšího kandidáta získali. Šafařík byl v květnu v Berlíně pětkrát přijat ministrem Eichhornem, jemuž odevzdal *Ansichten und Empfehlungen für die Errichtung eines Lehrstuhls für Slawistik*. Sešel se též s řadou představitelů vědeckého a veřejného života, mezi nimi i s knížetem A. Radziwillem, místodržícím Velkého knížectví poznaňského.

Na Šafaříkovu návštěvu v Berlíně reagovala 22. května vídeňská vláda jeho jmenováním kustodem pražské univerzitní knihovny a cenzorem. Chtěla tím zabránit, aby do zahraničí odešel přední slavista té doby. Pro Šafaříka tím skončily jeho vleklé starosti o zajištění rodiny a zároveň se otevřela možnost hlubšího soustředění na soustavnou badatelskou práci v Praze. 9. června zaslal do Berlína slíbené (a dosud z nutnosti odkládané) definitivní rozhodnutí neodcházet již do zahraničí. Na jeho vybídnutí vyjádřil Čelakovský 8. června ministru Eichhornovi svou ochotu přijmout navrhovanou profesuru.²⁶

Na vyzvání berlínského ministerstva napsal W. Cybulski pro J. Schulzeho 22. června své vyjádření o Čelakovském jako kandidátu pro připravovanou katedru. Zmínil se také o důsledcích, které měl pro Čelakovského jeho komentář o řeči cara Mikuláše I. k deputaci obyvatel Varšavy v r. 1835, uveřejněný v Pražských novinách ze dne 26. listopadu 1835. Čelakovský o této řeči napsal, že „náleží do oné spisovny, kde se chovají řeči, mívané před čtyřmi sty lety od tatarských chánů k ruským knížatům“.²⁷

26 Tamtéž, 164 – 170.

27 Viz např. M. Szyjkowski, *Polská účast v českém národním obrození II*, Praha 1935, 541 n.; Francov, V. A.: *Ku poměru F. L. Čelakovského k V. Hankovi*, *Časopis Českého musea* 1889, 47; Žáček, V.: *Čechové a Poláci roku 1848*, I, Praha 1847, 270;

Berlínské ministerstvo osvěty ve spolupráci s ministerstvem zahraničí delší dobu prošetřovalo Čelakovského politický postoj a spolehlivost. Teprve po Purkyňově a Šafaříkově zdůvodněném doporučení a po vyjádření z Vídně z 20. listopadu 1841, že proti němu nejsou v poslední době žádné námitky, byl Čelakovský pozván k rozhovorům do Berlína. Tam se rozhodl pro Vratislav, v souhlase s Purkyňovou radou zdůrazňující skutečnost, že tam „mezi Čechy, Lužičany, Horním Slezskem, Poznańskem, Krakovskem, na přejíždce Rusů i Polanů do vod, do západní Evropy jste potřebnější, budete užitečnější.“²⁸

16. března 1842 byl Čelakovský jmenován profesorem a v květnu zahájil výuku. V žádném případě to nebyla práce snadná. Vyžadovala velmi promyšlený a energický postup, aby mohly být ve velmi složitých politických a národnostních poměrech položeny základy nové vědní disciplíny. Proto Purkyně, který pronikl do vratislavského prostředí, poznal situaci v celém Prusku, zkoumal tamní národnostní poměry a blíže nahlédl do germanizačních záměrů pruské vlády a způsobů potlačování autochtonního slovanského obyvatelstva,²⁹ radil Čelakovskému, aby se orientoval v prvé řadě na polské posluchače a aby na ministerstvu vymá-

Dějiny česko-ruských vztahů 1770 – 1917 Praha 1967, 116. B. W. Januszewski ve své práci *Z badań nad początkami slawistyki...*, (op. cit., 21) mylně uvádí: „Otóż Čelakovský miał poważne nieprzyjemności, które wpłynęły później na jego karierę zyciową: obraził mianowicie cara rosyjskiego Aleksandra I w sprawozdaniu o jego warszawskiej wizycie i przemówieniu, w którym poskromił polskich senatorów (sprawa braci Niemojowskich z Kalisza, 1820). Sprawozdanie to umieścił Čelakovský (!) z własnymi krytycznymi uwagami w redagowanej przez siebie „Prager Zeitung“.“

- 28 Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského, op. cit., 554 n; Petr, J.: F. L. Čelakovský a slovanská jazykověda, in: *Práce z dějin slavistiky XI*, 1988, 13.
- 29 Purkyně, J. E.: Pohled na početní poměry negermánských národů v pruském státu, *Časopis Českého musea* 14, 1840, 3, 274 – 289. Purkyňovo soustavné sledování těchto otázek dokumentuje rovněž dopis poznaňského předáka C. L. Jarochoowského ze 7. listopadu 1842, v němž Purkyně žádá o vrácení zapůjčeného dokumentu o „germanizaci poznaňských Poláků“, praktikované místodržícím E. Flottwellem (Korespondence Polákův z Janem Evangelistą Purkyniem, op. cit., 110). O Purkyňově podpoře protipruského zápasu velkopolských Poláků svědčí i adresa představitelů českého národního hnutí (na prvním místě byl podepsán Purkyně, dále Frič, Skuherský, Wenzig, Mayer a Zap), zasláná v r. 1861 volebnímu sněmovnímu výboru v Poznani, v níž je vyjádřena podpora Polákům v jejich boji za historická práva v Prusku. Ve Vídni byl proto Purkyně vyšetřován pro velezradu (Matoušek, O.: Jan Purkyně v Čechách, v: Jan Evangelista Purkyně. Badatel a národní buditel, Praha 1955, 88 – 90).

hal rozhodnutí, že k dosažení učitelských, úřednických, úřednických a církevních míst, na nichž se vyžaduje znalost polštiny, je nutné potvrzení jeho katedry. Neprosadí-li se to, „budete někdy prázdným stěnám kázati“³⁰.

Výsledkem těchto rad i dalších rozhovorů mezi oběma českými profesory byly Čelakovského závažné přípisů ministru Eichhornovi o výuce slavistiky ve Vratislavi. V prvním z nich Čelakovský navrhoval zřízení semináře při katedře a zajišťování přednosti uchazečům z jeho katedry při obsazování míst na školách, kde se vyučuje v polském jazyce. Ministr Eichhorn uznával, že v rámci vratislavské slavistiky musí být polština základním oborem, šlo mu však především o přípravu uchazečů ne-Poláků, kteří potom mohou mít přednost při jejich zařazování do škol a úřadů (šlo hlavně o Poznaňsko, kde byla polština v úřadech a některých školách tolerována). V druhém dopise Čelakovský podrobněji rozváděl problematiku své práce, a to jak obecně v rovině teoreticko-srovnávací, tak i v konkrétním uplatňování polonistického studia. Poukazoval na nedodržování vládního ustanovení z r. 1819, které vedle němčiny povolovalo ve Slezsku užívání též mateřského jazyka, tj. polštiny. Dále požadoval asistenta, rozeného Poláka, stěžoval si na nedostatek knih a poukazoval na potřebu odborně vedeného literárního sdružení svých posluchačů. Ministr ve své odpovědi v duchu germanizačních snah pruské vlády požadavky vratislavského slavisty odmítl.

Vzhledem k tomuto stanovisku ministerstva bylo obtížné dosáhnout žádoucího uplatnění slavistické výuky v pruském státě a Purkyně tím více střežil a rozvíjel činnost Slovanského literárního sdružení, v němž se mu podařilo vytvořit činné a slovansky uvědomělé centrum studijní, uměleckoslovesné a zároveň hluboce současně myslící.

Uvedené skutečnosti svědčí o tom, že Purkyně byl delší dobu iniciátorem zavádění výuky slavistiky na pruských vysokých školách, kde tehdy působil. Jakmile svou vynikající badatelskou a objevitelskou činností dosáhl ve vědeckých kruzích uznání a vřelého hlasu, začal svého postavení a autority využívat ve prospěch rozvoje vlastního národa a k podpoře snah všech Slovanů. U největšího českého přírodovědce se ve Vratislavi sbíhaly nitky mezislovanské spolupráce, zajížděli k němu a korespondovali s ním představitelé vědeckého a kulturního života, slavisté, spisovatelé, publicisté a národní buditelé. Jeho prostřednictvím navazovali

30 Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského II, 581.

vzájemné kontakty, vyměňovali potřebné knihy a časopisy, zajišťovali publikační možnosti. Purkyně svým trpčlivým a cílevědomým úsilím podstatně přispěl k prosazování slavistiky jako univerzitního oboru v Prusku a k vytvoření vratislavského Slovanského literárního sdružení, tehdejšího nejživějšího a nejpodnětnějšího slavistického centra na rozděleném polském území. Příkladem své vědecké, slovesné i publicistické činnosti vedl její členy ke zvýšení studijní a tvůrčí aktivity. Neúnavnou snahou směřující k rozhojňování poznatků o slovanských národech, k jejich všestrannému rozvoji, vzájemnému poznání, pochopení a co nejúčinnější součinnosti vzbuzoval i v jejich nitru zanícení pro práci ke společnému užítku. Uplatněním svého širokého kulturního rozhledu a nevšedních znalostí z oblasti slavistiky vytvořil z tohoto sdružení nejen slavistický seminář, o jaký marně usiloval Čelakovský, ale přímo činnou vědeckou společnost mladých humanistů,³¹ vyznačujících se hlubokým národním a občanským uvědoměním.

31 Kamiński, A.: *Polskie związki młodzieży (1831 – 1848)*, Warszawa 1968, 258.

К ИСТОКАМ ОБУЧЕНИЯ СЛАВИСТИКИ

(Вклад Пуркине)

Во второй половине 18-го и в начале 19-го веков в связи с развитием исследований о славянских народах, их истории, языках, литературах и различных проявлениях духовной жизни была все более ошутима потребность цельного подхода к этой проблематике, утверждения славистики как специальности и введение ее в университетское образование. Рядом со славянскими учеными в этой области работали главным образом немецкие сторонники просвещения. Живые центры исследований о славянах возникали в Праге, в Вене, в русских и польских научных обществах. Постепенно проблематика, связанная со славистикой, включалась в университетские лекции о языке и литературе отдельных славянских народов. Первые попытки учреждения самостоятельного центра славистики были краткими (Москва 1811) или потерпели поражение (Краков, Вильнюс, Варшава, Вена, русские университеты, куда приглашались также Шафаржик и Ганка).

В 1830 г. были сделаны - главным образом благодаря Пуркине - решительные шаги к возникновению кафедры славистики во вроцлавском университете, которым должен был руководить П. Й. Шафаржик. В связи с вмешательством куратора университета В. Нойманна решение вопроса протягивалось, а после польского ноябрьского восстания прусское правительство отказалось от первоначального согласия. В новом университетском уставе 1835 г. в четырех русских университетах были учреждены кафедры славяноведения, а за границу на учебу были высланы предполагаемые учителя: П. И. Прайс, О. М. Бодянский, И. И. Срезневский и В. И. Григорович. Для польского университета подобным образом подготавливались А. Кухарски и В. Цыбулски.

В Париже в 1840 г. был утвержден профессором славянских литератур А. Мицкевич. В следующем году королевским декретом были учреждены кафедры славистики в Берлине (обучение там вел В. Цыбулски) и во Вроцлаве (преподавал Ф. Л. Челаковский). Еще перед введением обучения славистики во Вроцлаве Я. Е. Пуркине организовал здесь в 1836 г. новаторский семинар по славистике в рамках студенческого содружества Towarzystwo Literacko-Słowiańskie, которое успешно вел вплоть до своего отхода в Прагу в 1850 г.